

Черкаси: 2002, – 224 с.

4. Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали / упор. Р.Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К.: Вид. дім «К-М акажемія», 2007. – 1128 с.

5. Жадько В.О. Маньківщина. Не забуваймо рідного порогу: Наук.краєзн. фотоіл. довід. – К.: Видавець Жадько В.О., 2006. – 352 с.

6. Качалаба П. Голодовка у Маньківському районі // Маньків. новини. – 2003. – 18 жовт. – С. 8.

7. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Черкаська область. Ч. II./ упоряд. Е.А. Левицька, В.І. Захарченко, П.М. Жук та ін. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2008. – 1200 с.

8. Протас Д. Людоїд із Молодецького // Вечір. Черкаси. – 2006. 13 груд. – С. 16.

9. Хльобас І. «33-й: голод»: [С-ще Маньківка] // Укр. вісті. – 1993. С. 30.

Віктор Ткаченко

Економічний стан села у 1932 році та свідчення про голод у «Щоденниках» Василя Кравченка

У статті розповідається про економічні показники сіл у 1932 році у Київській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. У «Щоденниках» за 1930-1933 рр. відомого етнографа В. Кравченка зафіксовано багато відомостей про випадки голоду в останніх двох областях та м. Дніпропетровську.

Ключові слова: *економічні показники, голод, трудовні, В. Кравченко, «Щоденники».*

In the article opens economic indicators of sat down of 1932 in the Kievan, Dnepropetrovsk and Zaporozhia areas. In «Diaries» after 1930-1933 the known ethnographer V. Kravchenko fixed many facts of hunger in the last two areas and Dnepropetrovsk.

Keywords: *economic indicators, hunger, workdays, V. Kravchenko, «Diaries».*

Кожне історичне явище має свої причини і наслідки. Коли йдеться про голод у 1932–1933 рр. в Україні, то його неможливо зрозуміти без висвітлення економічного питання.

Створення командної економіки у другій половині 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. у СРСР та включення сільського господарства до її складу шляхом примусової суцільної колективізації селянства відводить для економічного фактора другу, залежну від політики роль.

Стаття ґрунтується на матеріалах річного звіту колгоспу «Соціалістична перебудова» с. Лецьки Переяславського р-ну на Київщині та «Щоденниках» В. Кравченка за 1930–1933 рр. У цей період відомий український етнограф працював в історичному музеї м. Дніпропетровська. Саме відрядження у села Дніпропетровської та Запорізької областей для опису і збору інформації про колгоспне життя, дало йому можливість зробити певні записи про їх економічний стан. У його «Щоденниках» знаходимо і прямі свідчення про голодомор.

Як свідчать сьгоднішні матеріали, урожай 1932 року був на все – як на збіжжя так і на городину. Цього року було зібрано 14,7 млн. т. зерна, а доведений план задачі державі становив 7,7 млн. т. Фактично це була не підйомна цифра для селян.

Передвісником страшного голоду 1932–1933 рр. на Україні була й сама природа. Так, І. Ф. Гришко з Сумщини, у листі за 1931 р. до Етнографічної комісії пише про те, що, неподалік одного із сіл весною на деревах гніздилася велика кількість граків, ворон, галок. Вони нанесли яєць, вилупили пташенят і кинули свої гнізда разом із ними – вилетівши звідти. Автор листа вказує, що «тепер за 5 км навколо села не побачиш не одного птаха». Відліт птахів і залишення пташенят, селяни пояснювали тим, що «буде війна, голод» [1, арк. 51].

Негативну роль зіграли і погодні умови які були на частині території України. В. Кравченко під час експедицій у 1932 році у своєму «Щоденнику» занотував, що у багатьох селах на полях не посходили рослини. Так, у с. Латівка

на Дніпропетровщині, буряків пропало 20 га. Ці площі були пересіяні гречкою, яка дала «кепський» урожай, огірками, які були «добрі» та просом, якого зібрали по 7 ц. з гектара [2, арк. 105].

Сільськогосподарська артіль «Соціалістична перебудова» с. Лецьки Переяславського р-ну була організована в листопаді 1930 р. Основна галузь господарства – зернова. У звіті перевіряючим було дописано також – скотарська. Станом на 01.01.1932 р. у колгоспі було 301 двір, а на 01.01.1933 р. 275 дворів. Загальна кількість людей, що працювали в колгоспі станом на 01.01.1932 р. – 1440 чол., із них працездатних 773 чол., а на 01.01.1933 р. – 1365 чол. із них працездатних 754. Причинами зменшення чисельності дворів зазначається добровільний вихід з колгоспу 12 дворів, виключення 3-х дворів, перехід в інші колгоспи при розподілі колгоспу 24 двори [3]. Про існування у с. Лецьки других сільськогосподарських об'єднань є свідчення Ю.С. Канівець (1906 р. н.) записані Ю.В. Авраменком. Зокрема, вона вказує, що у селі була створена комуна «Маяк батраків», яка існувала з 1928 по 1934 рік [4, с. 236].

Аграрні постанови 1932–1933 рр. передбачали, що колгоспи, виконавши свої зобов'язання по здачі зерна державі, крім того, повинні були заплатити МТС (машинно-тракторним станціям), оплатити вартість насіння та інші державні позички, створити насінневі резерви та кормові запаси – відповідно до річних потреб колективізованої худоби. Лише тоді колгосп міг робити будь-який розподіл «прибутків» серед своїх членів. Щодо самого селянина-колгоспника, то варто підкреслити, що колгоспне керівництво менше всього турбувалося про його добробут. Праця колгоспника оплачувалася через систему, так званих, «трудоднів». Але цей спосіб оплати праці зовсім не означав платню за день. Навпаки, дефініція «трудодня» передбачала можливість кількоденної праці в полі, перед тим як селянин міг записати один «трудодень» на свій рахунок. Про такий підрахунок В. Кравченко записав у своєму Щоденнику перебуваючи у с. Латівка на Дніпропетровщині. «Здибав хлопчика, що лає колгосп: працював 3 міс., а записали (18 трудоднів)» [2, арк. 105]. Відомо, що місцеве керівництво, коли приїжджали керівники республіки, часто вдавалися до таких кроків про які

розказав хлопчик етнографу: «Як Петровський має приїхати, то дають білий хліб». Також дослідником був записаний один куплет із варіантів народного вірша: «Батько в СОЗі, мати в СОЗі, Нема хліба, нема сала, Контракція забрала» [2, арк. 105].

«Трудодень» офіційно було запроваджено урядовою постановою від 17 березня 1933 р. Проте, 1930–1931 р. за один «трудодень» у деяких колгоспах видавали 300 г. хліба, у деяких – 100 г. або й зовсім нічого. Щотижнево бригадир підраховував, скільки тому чи іншому селянинові належало «трудоднів», і в залежності від цього міг виплатити аванс готівкою або зерном. Але готівкою могли виплачувати лише в кінці року, й практично така форма оплати була найбільш розповсюдженою.

Є свідчення, що в одному з українських колгоспів, селянам оплачувалось лише 150 «трудоднів» з розрахунку 800 г. хліба та 56 копійок за один трудодень. На душу виходило менше 200 г. хліба на день [5, с.200].

Щодо колгоспу «Соціалістична перебудова», то у 1932 р. всього було нараховано 44684 «трудоднів» за роботу. Без жодного «трудодня» було 9 дворів, а менше 25 «трудоднів» і найбільше до 500 «трудоднів» мають різна кількість дворів. Основна маса людей мала від 100 до 150 «трудоднів», це 153 колгоспники 57 дворів [3].

У власному користуванні членів колгоспу була орна земля, садки, коні, велика рогата худоба, свині, вівці, кози, птиця, кролі, бджоли. А у колгоспі, станом на 01.01.1932 р., була свиноферма, на якій було 52 шт. свиней. Також у звіті вказується, що були робочі коні у кількості – 160 шт., молодняк – 20 шт., корови – 3 шт., телят – 3 шт. Проте, вже станом на 01.01.1933 р. у звіті зазначається, що протягом 1932 року було продано робочих коней – 62 шт., молодняка – 3 шт.; зарізано – корів – 3 шт., телят – 3 шт., свиней – 1 шт., 39 – здохло і пропало.

Валовий збір зерна в 1932 р. у колгоспі становив:

Жито озиме – 696,78 ц, фактичні рештки на 01.01.1933 р. всього залишилось – 6,38 ц, воно ж і насіннєве – 6,38 ц.

Пшениця озима – 94,09 ц, на 01.01.1933 р. всього залишилось – 6,86 ц, у тому числі насіннєве – 6,86 ц.

Ячмінь ярий – 75,84 ц, на 01.01.1933 р. всього залишилось – 6 ц, у тому числі – 5,3 ц, насіннєвого й 0,7 фуражного.

Овес – 248,11 ц, на 01.01.1933 р. не залишено нічого.

Гречка – 139,55 ц, на 01.01.1933 р. всього залишилось 39,39 ц, у тому числі насіннєвий фонд – 22,37 ц, фуражний – 17,02 ц. [3]. Ці дані свідчать про те, що виплачувати натуроплату за трудовні не було чим.

На підтвердження звіту щодо непоганого урожаю у цьому селі в 1932 році слугують і спогади А.Г. Батрак (1915 р. н.), записані Н. Гнатюк. Зокрема, нею згадується, що «вродило в 1932 році гарно, хліб забрали в колгосп» [4, с. 234].

У звіті подаються й інші дані про врожаї різних культур, що вирощував колгосп. Необхідно відмітити й те, що було заготовлено і корми для тварин, яких залишилось не так уже й багато станом на 01.01.1933 р.

Цікавими і промовистими є матеріали звіту щодо надходжень до колгоспу продуктів і матеріалів в 1932 році.

Так, жита куплено 7 ц, одержано від держави в кредит 3 ц.

Жито насіннєве та фуражне у борг у колгоспників – 0,18 ц.

Пшениця насіннєва та фуражна у борг у колгоспників – 0,82 ц.

Овес одержано від держави в кредит – 145 ц.

Картопля насіннєва та фуражна у борг у колгоспників – 1,64 ц.

Борошно всіяке, насіння та фураж, у борг у колгоспників – 1,16 ц.

Інші надходження поза колгоспу – 0,63 ц.

Крупа, інші надходження поза колгоспу – 0,10 ц.

Висівки, інші надходження поза колгоспу – 7 ц.

Макуха, інші надходження поза колгоспу – 1,3 ц.

Хліб печений, інші надходження поза колгоспу – 0,08 ц.

Куплено було для колгоспу: гас, цвяхи, сіль [3]. Такі позначки у звіті як «в борг у колгоспників» та «інші надходження поза колгоспу» говорять про те, що в селян забирали те, що залишилось.

Загальний прибуток колгоспу в 1932 р. у карбованцях становив 38165,75. Різні витрати та відрахування до фондів становили 30569,47 крб. Решта загального прибутку для розподілу між колгоспниками становила 7596,28 крб. Натурою в карбованцях – 6348,53 у тому числі грошима 1247,75. На один трудовдень припадає 17 коп., в т. ч. натурою – 14 коп., а грошима – 3 коп.

Загалом видатки колгоспникам у рахунок трудовнів 1932 р. мали складати – 300 крб. 28 коп.

За один трудовдень належало видати:

пшеницею – 12,2 г;

житом – 84 г;

просом – 407 г;

картоплі – 190 г [3].

Таким чином за 100 «трудоdnів» на 1 чоловіка за рік у колгоспі припадало:

пшениці – 1 кг 200 г;

жита – 8 кг 400 г;

проса – 40 кг 700 г;

картоплі – 19 кг.

Підсумовуючи дані із цього колгоспу можемо сказати, що якби селянам с. Лецьки було видано хоч щось із вищеназваного та не вивезено з господарства практично весь урожай 1932 року, то не було б такої кількості (за дослідженнями приблизно 456 чол.) жертв голодомору в даному селі.

Досить цікавою є статистика із колгоспів, які відвідував у 1932 році Василь Кравченко на Дніпропетровщині. Так, у згадуваному вже с. Латівка усіх працівників було 280 чол., а фактично працювало 186 чол. Колгосп мав: коней – 64, корів – 119, свиней – 5 шт.

У період весняної посівної компанії на полях були посіяні такі с/г культури:

жито – 183 га, зібрано – 5,5 ц/га;

пшениця – 168 га, зібрано – 492 ц/га;

ячмінь – 25 га, зібрано – 176,8 ц/га;

вівса – 15 га, зібрано – 75,8 ц/га;

ярої пшениці – 22 га, зібрано – 180,5 ц/га;
соняшнику – 30 га, зібрано – 2 ц/га «кепсько»;
баштан – 49 га, «був гарний»;
кабачків – 5 га, «пішли свиням»;
картоплі 21 га, зібрано – 300 ц/га;
баклажанів – 32 га, 25 % кондитеру (очевидно мається на увазі як податок
були здані державі – В.Т.), 50% через базар (були продані – В.Т.).

Капусти – 2 га (відомостей немає – В.Т.);

сіна було 42 га, зібрано – 500 ц/га;

проса – 34 га, зібрано – 7 ц/га;

гречки – 11 га, «кепсько»;

огірків – 11 га, «добрі»;

моркви – 0,5 га – «нема».

Буряки – 20 га пропало, не зійшли.

Пересівали гречкою, просом і огірками. За кавуни працівники колгоспу вторгували 45 тис. крб., а на трудовень давали селянам по 2 кг. Меду здали лише 1 центнер. Така невелика кількість пояснювалась сухим літом й перебудовою самої пасіки [2, акр. 105]. Мається на увазі, що збільшувалася кількість вуликів, відбувався розподіл бджолиних сімей, а відповідно зменшився і збір самого меду.

Далі, в іншому колгоспі В. Кравченко зазначає, що «корови голодні, а яма засилосена – буде на 3 місяці. Пересічна кількість молока з кожної корови – 1,3 літра, а дійних корів 66». [2, арк. 107]. Про відвідування ще одного колективного господарства у 1932 р. В. Кравченком записано: «Був у СОЗі, але нема чого їсти. Допіро живуть кавунами. В СОЗі – на ½ місяця хліба хватало, а на ½ місяця корова» [2, арк. 54]. Що мав на увазі дослідник, записуючи останні слова, невідомо. Чи це мова іде про молоко від корови, чи те, що її, можливо, зарізали на м'ясо? Загалом записи є досить стислими, короткими.

У с. Старі Кодаки Дніпропетровської обл. був створений колгосп «Червоне поле». У господарстві було 1332 чол., ідців – 1281 чол., працівників (працездатні) – 782 чол. Пересічно працювало – 150 – 180 чол. Із записів видно, що селянами

було посіяно чимало с/г культур і на значних площах. Про те майже немає зазначено скільки ж було зібрано врожаю. Зокрема, землі було 851 га.

Жита – 108 га, зібрано – 301 ц.

Озима пшениця 162 га (частина загинула), 66 га – вимерла, залишилось 96 га.

Ячмінь – 90 га;

Овес – 30 га

Просо – 32 га

Кукурудза, зерно – 43 га (6 га – загинуло на полях, на силос 30 га – загинула вся).

Мачар (трава) 75 га – на корми;

Суданка – 31 га;

Кабачки – 2 га, загинули.

Буряка 13 га, кормові – загинули

Картоплі – 72 га, – 3 т/га.

Сонях – 40 га, 10 загинуло.

Баштан – 54 га (20 загинуло, пересіяли 10 га – просом, а те щось іззіло).

Херсонський пар 12 га (кукурудза – загинула на полях).

Ячменю змолочено 60 га і одержано 141,6 ц.

Овес із 30 га, зібрано 184 ц.

Просо з 22 га, зібрано 311,9 ц.

Коней було на весні – 94 шт., лошат – 15 шт., загинуло – 18 шт. Залишилось – 61 шт.

Корів 6 шт. – куплені робітниками у дит'ясла, хворими.

Свиней було 13 шт. – закололи 1 шт., залишилось 12 шт. Овець 13 шт.

Про вплив природних умов на урожай В. Кравченко зазначає: «Те що не полят – росте, а полят – пропало» [2, арк. 56]. Мається на увазі, що забур'яненість на полях під час посушливого літа сприяла збереженню с/г рослин, тим самим вирощуванню хоч якого-небудь врожаю.

Очевидно, на Дніпропетровщині, в одному з радгоспів було записано такі

дані: землі у володінні господарства було 600 десятин. На них засіяли:

Пшениці озимої – 46 га, зібрано «капля по 15 ц».

Овес – 20 га, зібрано 35 ц.

Жито – 31 га, зібрано 43 ц.

Ячмінь – 124 га, зібрано 15 ц.

Башатан – 1,1 га, немає даних.

Кукурудза – 56 га, «гарна».

Соняшник – 25 га, «середній».

Картопля – 20 га, зібрано 300 ц.

Коней у радгоспі було – 46 шт., здохло – 2 шт. [2, арк. 53].

У серпні 1932 р. В. Кравченко відвідав Запоріжжя і область. У своєму «Щоденнику» він занотовує: «У залі, на жилізнодорожному вокзалі, ходить вагітна молодиця й хто що не ззів – доїдає... Хлопчик-босячок з пораненою ногою підійшов до столу, взяв чужий недоїдок хліба, на другому столі намастив гірчицею, посолив – їсть. По залу блукають голодні собаки – збирають кришки, худі вони» [2, арк. 73].

У розмові із одним із керівників «Комуни інтенсивних культур» на Запоріжжі, щодо планів осінньої сівби, В. Кравченко з'ясував, що озимої пшениці можна засіяти 500 га, а вимагають 1200, погодилися на 1050. У комуні бракує людей. На весні 1932 р. корів із корівників виносили на руках. Силос для годівлі худоби ще не закладено. У господарстві було 700 голів рогатої худоби, 150 шт. тяглових коней, 200 шт. свиней. Під час відвідин столової, у якій харчувалися комунарівці дослідник записав: «Хліб – суржик – гарно випечений». Селянам також, окрім хліба давали їсти кавуни [2, арк. 74].

У травні 1933 року Василь Кравченко перебуває в одній з лікарень м. Дніпропетровська. Йому необхідно було зробити операцію. Тут він теж продовжує вести свій «Щоденник», в якому записує різні розповіді людей, які лежали із ним у палаті, занотовує їхні та свої думки з приводу ситуації у країні. Про лікарню він пише: «Наша лікарня, власне один з її головних корпусів визначено на 600 чол., а лежить 1100. Лежать по 2 чол. на ліжку. Це так зв.

«іонітики» – с.(еб) т.(о) – голодні. В кожного «бігачка». Їх намагаються нагодувати, та з того нічого не виходить!» [2, арк.135].

Як відомо, 7 серпня 1932 року керівництвом СРСР, з метою убереження урожаю від голодних людей, було видано Постанову, згідно з якою вся колгоспна власність проголошувалася державною. В народі її назвали законом «про п'ять колосків». Її дію відображено в словах одного із пацієнтів лікарні Давиденка: «Послав дітей назбирати колосків. Вимолотив, біля хати посіяв, кавалочок пшениці. – Де взяв зерно? Конец. А вони за це на шість років у бутір мене...» [2, арк. 134]. Як відомо, за цією постановою, наказували не тільки дорослих, а й дітей. Останні, на рівні з дорослими, могли отримати за законом ув'язнення або порцію свинцю. Чому він попав у лікарню, далі читаємо у В. Кравченка, що «він, власне селянин, але працює на хлібзаводі й наївся гарячого хліба, а йому «порвало кишки» [2, арк. 135]. З такою самою проблемою лежав і хлопець, слюсар, якому було 20 років. Він з'їв разом 2 фунти чорного, гарячого глевкого хліба. Йому перевернуло кишки. Привезли до лікарні вночі [2, арк.135]. Відповідно, їм у лікарні зробили операції. Таких випадків було дуже багато, коли голодна людина їла гарячий хліб і їй робився «заворот кишок», їжа зупинялася, і якщо вчасно не надати допомоги вона помирає. Цікавими є занотовані й висловлювання інших хворих про Давиденка. «Певне не захотів працювати в колгоспі – перебрався до міста, таких допіро безліч спить по ярах, нетрях, по різних шляхах» або «Часом ці протестанти сплять у спільній ямі десь за селом» [2, арк. 135]. Чому ці люди спали по ярах, нетрях або у ямі за селом нам сьогодні зрозуміло. Очевидно, було зрозуміло і тим, хто висловлювався так. Але відкрито вони говорити про голод не могли, вважаючи, що це люди які були не задоволені радянською владою.

Далі про Давиденка та його стан В. Кравченко пише: «Випросив у мене хліба, ззів свій запихаючись, знищив мій хліб і обід. Подали чай, а в Дзюбенка (інший хворий по палаті – В.Т.) ще стоїть каша, він тягне руку й до неї. Вириває все й у кожного що мож – «хоч вовна аби кишка повна». Коли прийшов сніданок, біжить у куток і все що є випиває з миски одним духом. Отже, можливо, найбільш яскравий примірник голодної людини являє з себе мій сусіда

Давиденко» [2, арк. 135].

Занотовано у «Щоденнику» і такий прикрий випадок, який стався у лікарні із згадуваним уже Дзюбенком. «Як тільки бувало Дзюбенко з'їсть зі смаком каші кукурудзяної, або чаю з цукром, одержуюються вітри, які мучать, не дають йому дихати! Стогне, кричить 4 ночі підряд. Якось уночі захотів пити. Жена розвела йому води з цукром. Випив – мучивсь, а на ранок помер!» [2, арк. 135].

З інших матеріалів із «Щоденника» довідуємося, що люди намагалися додатково заробити гроші і тим самим купити собі на них продукти харчування. Та не завжди їм виплачували їх. Так, один із хворих розповідав: «Мені треба їсти, я – голодний, мене голова болить з думок, – закінчивши роботу в депо, біжу, щоб десь збоку підробити... заробив 350 крб. у Хемінституту, а отам уже 8 міс. Недають» [2, арк. 137].

У цей скрутний час населення часто втрачало контроль над собою за бажання їсти. Про такі випадки В. Кравченко пише, що одному із хворих, які лежали у лікарні, дружина принесла сухарів «фунта півтора». Жінка раділа, що чоловіку вистачить їх днів на два, але він з'їв за «одним духом» [2, арк. 138].

Найбільшою смертністю була серед дітей. Багато їх блукали по містах у пошуках їжі, яких виловлювали і забирали до різних спецприймників. Як їм там жилося можемо судити із таких слів: «Не так давно 18 «безпритульних» попідпилювали в БУПрі грати й повискакували. Більшість із них підстрелено й попали до лікарні. Один з того товариства помер. Років йому 21–22, тіло біле – панське, тлустий. Коли його запитали – чому він не кине свого «ремества», то він каже: «Всі люди допіро бідують – з голоду вмирають, а я «торгсіновськими» паляничками живу... Ніколи не їв чорного хліба» [2, арк. 137].

На що хворіли такі пацієнти, лікарі майже не записували у медичних картках, адже влада заборонила реєструвати смертність від голоду. Підтвердження цьому також знаходимо у В. Кравченка. Так, юнакові лікарі записали діагноз «геморой», «анемія». Дослідник же зазначає, що бажання спати виникли на ґрунті голоду. Юнак більше часу спить ніж ходить [2, арк. 137].

Відсутність їжі, постійне голодування призводило до того, що людина

втрачала і нормальний фізичний стан. Організм не відчував природних потреб, що негативно впливало на її психіку. Ось як про це записав автор Щоденників: «Сяде людина на «судно» – «стриляє» довго, а нічого нема! Простирadlo забруднив... Стає нечутливий» [2, арк. 135].

Про всю складність ситуації із їжею, що була не тільки в селі, а й у місті та про те, що тварин не було чим годувати і їх під час голоду поїдали засвідчує такий факт, записаний В. Кравченком із слів пацієнта лікарні. «Собак не стало – пішли на ковбаси, а ті що будь-де є – чомусь почали робитися тлустими. От у нас, у музеї, є великий чорний пес Жук. Його тримають на ланцюзі, а їсти не дають, бо нема де взяти. Не платити щодень по 5 крб. за хунт хліба для собаки? Вночі, коли десь Жук зачує «весілля», а ще й голодний, то виє. А це в мене під віком. Мушу сам годувати. Тим то сим годую вже рік, а на ніч пускаю. Але чомусь останній місяць Жук зробивсь тлустим, а наших помийок уже він не любить. З чого він стає тлустим, адже пахла нема, бо його поїдають люди. Гайвороння теж не тримається вже міста. По шляхах-ярах та по пушах великих шукає їжу...» [2, арк. 135-135].

Апогей голодомору тривав з травня по серпень 1933 року. Закінчився голод з появою нового врожаю картоплі та зернових культур.

Отже, економічний стан села у 1932 році та відомості про голод у «Щоденниках» Василя Кравченка свідчать про те, що він не був наслідком тільки засухи чи неврожаю, а став результатом цілеспрямованої політики радянської влади. Шляхом масового вилучення харчів та репресій, в Україні були створені умови несумісні з життям.

Джерела та література:

1. Ф. 1-1. Етнографічна комісія. – Од. зб. 46. Листування окремих дописувачів у справі збирання етнографічних та фольклорних матеріалів. Літера «Г». – 1925–1930 рр. – 68 арк.
2. Ф. 15-1. В. Кравченко. – Од. зб. 64. Щоденники. 1930–1933 рр. – 305 арк.
3. Фонди НІЕЗ «Переяслав». Річний звіт колгоспу «Соціалістична перебудова» с.

Лецьки Переяслав-Хмельницького р-ну за 1932 р.

4. Голодовка: 1932–1933 роки на Переяславщині: Свідчення / [упорядники: Ю. В. Авраменко, В. М. Гнатюк]. – Переяслав-Хмельницький; Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – 445 с.: іл.

5. Конвест Р. Жнива скорботи / Роберт Конвест – К.: Либідь, 1993. – 382 с.

Андрій Телегуз, Ірина Телегуз

Наслідки Голодомору - геноциду 1932-1933 років для українців

У статті аналізуються суспільно-політичні, економічні та етнопсихологічні наслідки Голодомору української нації в 1932 – 1933 роках.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, комуністичний режим, українці, наслідки.

In the article the social and political, economic and ethnic consequences of Golodomoru of Ukrainian nation are analysed in 1932 – 1933 years.

Keywords: Golodomor, genocide, communist mode, Ukrainians, consequences.

У 1932-1933 роках український народ, особливо селянство, відчули на собі, мабуть, один з найтрагічніших результатів антиукраїнської політики сталінського режиму – Голодомор. В історичній літературі Голодомор, по суті, означає продовольчу диктатуру.

Масове фізичне винищення українських хліборобів штучним голодом було свідомим терористичним актом політичної системи проти мирних людей, внаслідок чого зникали цілі покоління землеробів-універсалів, було зруйновано соціальні основи нації, її традиції, духовну культуру та самобутність. Аналіз змісту опублікованих протягом 1929 – 1933 рр. близько 30-ти постанов ЦК ВКП(б), Раднаркому УРСР та СРСР, ЦК КП(б)У засвідчує факти свідомого й